

مبانی زندگی زنان اسوه در قرآن و روایات

چکیده

قرآن کریم و روایات اسلامی در مورد زنانی سخن گفته اند که زندگی ایشان الگویی برای بشریت است و دارای صفات اخلاقی برجسته ای بوده اند که تمام مردم به خصوص زنان در تمام اعصار باید از این صفات اخلاقی الگوبرگیزی کنند. محور اصلی این نوشتار این است که بتوان با مراجعه به منابع اسلامی، مبانی اصلی زندگی زنان اسوه را استخراج نموده و بر اساس آیات و روایات تشریح شود. هدف از این نوشتار، تبیین مبانی زندگی زنان اسوه برای پیروی دیگران از مشی و سیره ایشان است. روش این نوشتار توصیفی تحلیلی است. با توجه به اینکه در عصر حاضر تهاجم فرهنگی علیه جامعه زنان زیاد شده است، شناخت اصول اسلامی زنان نمونه، گامی برای مبارزه با این تهاجم محسوب می شود، لذا دارای اهمیت فراوان است. نتیجه این نوشتار این است که در بعد ارتباط با خالق اصولی مثل قنوت، طاعت و خضوع در برابر خدا و در بعد ارتباط با مخلوقات، حیا و عفت و اطاعت از شوهر از مبانی مهم زندگی زنان اسوه به حساب می آید.

کلید واژه: ارتباط با خالق، ارتباط با مردم، الگو، زنان اسوه، مبانی.

مقدمه

قرآن کریم کتاب هدایت است که در همه زمان ها و در تمام اعصار مسیر هدایت را برای انسان روشن می کند. روشنگری قرآن گاهی با انذار و تبشیر است، گاهی به ذکر مثال هاست، گاهی نیز با بیان الگوهای تاریخی و حکایت زندگی ایشان است. با مراجعه به قرآن کریم روشن می شود که خدای تعالی در آیات متعددی الگوهای اخلاقی و رفتاری را برای انسان ها معرفی کرده است که تعدادی از ایشان از بانوان اسوه هستند. هدف این نوشتار این است که با مطالعه آیات مربوط به بانوان اسوه، نقاط برجسته زندگی ایشان را که به عنوان اساس و مبنای زندگی ایشان مطرح بوده است بیان شود و تا مقداری امکان توضیح داده شود.

در عصر حاضر با توجه به اینکه دنیای غرب و فرهنگ مادی در صدد این است که الگوهای واقعی زنان را دچار تحریف کند و از این طریق جایگاه زن در جامعه را تنزل دهد، در چنین فضایی بحث از زنان اسوه در پرتو آیات قرآن کریم دارای اهمیت است.

سؤال اصلی این نوشتار این است که مبنای زندگی زنان اسوه در قرآن و روایات کدام است؟

با مراجعه به منابع و آثاری که در ارتباط با موضوع محل بحث نوشته شده است روشن می شود که تاکنون آثار متعددی در این خصوص نوشته شده است که هر کدام دارای امتیاز مربوط به خود است و از جهاتی با موضوع مورد بحث ارتباط پیدا می کند؛ اکنون برخی از این آثار اشاره می شود.

۱. کتاب قرآن و زنان اسوه، صدیقه اسفندیاری؛ در این کتاب در مورد زنانی که در قرآن کریم نام آنها برده شده است بحث شده و اجمالی از زندگی آنان بیان شده است. مطالب این کتاب ارتباط با این نوشتار دارد اما تفاوت آن با مقاله ما در این است که تنها آیات قرآن را در نظر داشته است.

۲. مجموعه کتب زنان اسوه، فتاحی زاده و همکاران. این مجموعه که شامل بیش از ده جلد کتاب است، زندگی زنان سرشناس تاریخ را مورد نظر قرار داده و در مورد زندگی ایشان و خصوصیات اخلاقی هر کدام بحث کرده است. این مجموعه کتب بیشتر برای شناخت تاریخ زندگی زنان اسوه مفید است.

۳. نقش زنان در تاریخ اسلام، محمود سامانی؛ در این کتاب نیز در مورد نقشی که زنان در تاریخ اسلام ایفا کرده اند نکات خوبی بیان شده است. از جمله ایشان می توان به حضرت خدیجه، حضرت

زهرا و حضرت زینب (علیهم السلام) اشاره نمود. این نوشتار نیز بیشتر جنبه تاریخی دارد در حالی که در مقاله حاضر هدف اصلی تبیین مبانی اصلی زندگی زنان اسوه است.

۴. مقاله: زنان اسوه در قرآن، زهرا اسلامی فرد؛ در این مقاله نیز در مورد زنان نمونه ای که نام آنها در قرآن کریم آمده است توضیح داده شده است.

در مجموع کتب و مقالات زیادی در مورد زنان نمونه تاریخ نوشته شده است که بسیاری از آنها جنبه تاریخی دارد و یا اینکه تنها زنان نمونه در قرآن را مورد نظر قرار داده است. چیزی که این نوشتار را از آثار مشابه متمایز می سازد این است که هدف اصلی در این مقاله این است که اصول برجسته ای که در زندگی زنان اسوه دیده می شود بررسی گردد.

الف) مفهوم شناسی

در این قسمت از مقاله در مورد برخی از مفاهیم کلیدی این نوشتار نکاتی بیان گردیده و در ادامه مباحث اصلی این نوشتار تبیین می‌گردد.

۱) زن

مفهوم زن از مفاهیمی است که در زبان فارسی بسیار استعمال می‌شود. برای واژه زن در فرهنگ نامه‌های لغت فارسی معانی مختلفی ذکر شده است، از جمله: نقیض مرد، بانو، انسان ماده، ماده بشر، زوجه، عیال انسان و مفاهیمی دیگر که همه اشاره به جنس زن دارد.^۱

در زبان عربی واژه مرأه در مقابل مفهوم زن به کار می‌رود^۲ و در قرآن نیز مفهوم نساء اشاره به همین معنا دارد. گفته شده است که ریشه نساء از ماده انس است که اشاره به انس بودن زن برای مرد دارد.^۳

در اصطلاحات علوم از جمله علوم اجتماعی نیز این واژه به همان معنای لغوی خود استعمال می‌شود.^۴ در اندیشه مقام معظم رهبری، بعد از انقلاب اسلامی، حضور زنان در فعالیتهای اجتماعی انقلاب موجب شد تعریفی که دنیای غرب و شرق از زن ارائه می‌دهد در هم شکسته شده و تعریف جدیدی مطابق دستورات اسلام در این خصوص شکل بگیرد، ایشان در این مورد می‌فرماید:

«در انقلاب اسلامی و در دفاع مقدس، زنانی ظهور کردند که می‌توانند تعریف زن و حضور او در ساحت رشد و تهذیب خویش، و در ساحت حفظ خانه‌ی سالم و خانواده‌ی متعادل، و در ساحت ولایت اجتماعی و جهاد امر به معروف و نهی از منکر، و جهاد اجتماعی را جهانی کنند و بن‌بستهای بزرگ را در هم بشکنند».^۵

۱. نفیسی، فرهنگ نفیسی، ج ۳ ص ۱۷۷۷؛ دهخدا، فرهنگ متوسط دهخدا، ج ۱ ص ۱۵۸۲.

۲. بستانی، فرهنگ ابجدی، ص ۸۰۳؛ معلوف لويس، المنجد فی اللغة، ص ۷۵۴.

۳. طریحی، مجمع البحرين، ج ۱ ص ۴۱۴.

۴. غفرانی، فرهنگ اصطلاحات روز، ص ۱۰۰.

۵. خامنه‌ای، الگوی زن، ص ۱۳۴.

(۲) اسوه

اسوه از مفاهیمی است که در این نوشتار نقش اساسی دارد. واژه اسوه ریشه در زبان عربی دارد و از ماده «اسو» گرفته شده است که در اصل به معنای اقتدا کردن و پیروی کردن از کسی است. از همین ماده، مصدر تأسی استعمال می شود که به معنای اقتدا کردن به روش کسی است.^۱

در زبان فارسی نیز اسوه به معنای پیشرو، مقتدا، الگو، رهبر، نمونه پیروی و سرمشق استعمال شده است که همگی اشاره به یک معنا دارد.^۲

مراد از اسوه بودن در اصطلاح، صفتی است که انسان دارد، خواه نیکو باشد یا قبیح، که وجود این صفت در او باعث می شود دیگران او را الگوی خود در زندگی قرار دهند.^۳

(ب) مبانی زندگی زنان اسوه در ارتباط با خالق هستی

بعد از روشن شدن مقدمات تحقیق، در مورد اصل مطلب یعنی اصول و مبانی برجسته ای که در آیات و روایات در مورد زنان اسوه به کار رفته است بحث می شود و در ابتدا این اصول از جنبه ارتباط ایشان با خدای متعال مورد بررسی قرار می گیرد.

(۱) قنوت (اطاعت و خضوع)

از جمله صفات مهمی که در قرآن کریم در موارد متعددی به کار رفته است و از ویژگی های مهم زنان اسوه معرفی شده است، صفت قنوت است. قنوت در اصل به معنای طاعت است، و همچنین طاعت همراه با خضوع نیز گفته شده است.^۴ در واقع انسان قانت کسی است که در برابر خدای متعال

۱. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۴ ص ۳۵؛ زمخشری، اساس البلاغه، ص ۱۷؛ مصطفی ابراهیم، المعجم الوسیط، ج ۱ ص ۱۹.

۲. دهخدا، فرهنگ متوسط دهخدا، ج ۱ ص ۱۵۳.

۳. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۷۶.

۴. مهنا، لسان اللسان، ج ۲ ص ۴۲۱؛ فراهیدی، العین، ج ۵ ص ۱۲۹.

۳) اطاعت از شوهر

یکی دیگر از اصول زندگی زنان اسوه در طول تاریخ این بوده است که در برابر ولایتی که خدای متعال برای شوهران نسبت به ایشان قرار داده است، ولایت پذیر بودند و در محدوده ای که شرع مقدس اطاعت از شوهر را واجب کرده است، از اوامر ایشان اطاعت داشتند.

به عنوان نمونه، سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) در این مورد را می توان ذکر نمود. حضرت زهرا بعد از جریان غصب خلافت از امیرالمؤمنین (علیه السلام) در تداوم مبارزه با دشمنان اسلام و ولایت، از هر گونه دیدار و ملاقات با غاصبین خلافت خودداری کرده تا اعتراض خود را نشان دهد. تا اینکه روزی امام علی (علیه السلام) وارد خانه شد و فرمود: فلان و فلان دم در ایستاده و تقاضای ملاقات دارند، و می خواهند بر تو سلام دهند، نظرت در این مورد چیست؟

در این جریان، با وجود غضبی که صدیقه طاهره از مخالفین ولایت امیرالمؤمنین داشت، نهایت اطاعت از شوهر را نشان داده و در پاسخ فرمود: این خانه برای توست و من نیز کنیز تو هستم، هر گونه خودت صلاح میدانی رفتار کن.^۱

در دیگر متون تاریخی نیز متعدد روایت شده است که حضرت زهرا (سلام الله علیها) همواره اطاعت از شوهر خود داشتند و در تمام امور رضایت ایشان را جلب نمودند تا روزی که به شهادت رسیدند. در تاریخ زندگانی حضرت زهرا (سلام الله علیها) آمده است:

روزی که رسول خدا علی و فاطمه را به ازدواج یکدیگر در آورد فرمود: دخترم! شوهر تو خوب شوهری است. مبدا نسبت به وی نافرمانی کنی! سپس آن برگزیده خدا مرا صدا زد، گفتم: لبیک یا رسول الله! فرمود: داخل حجره خویشتن شو و در باره همسرت مهربانی و مدارا کن، زیرا فاطمه پاره تن من است. آنچه که وی را ناراحت کند مرا ناراحت می نماید و آنچه که او را مسرور نماید مرا مسرور می کند. حضرت امیر می فرماید: به خداوند سوگند من فاطمه را غضبناک و ناراحت ننمودم تا از دنیا

۱. مرتضی عاملی، الصحیح من سیره الامام علی، ج ۱۰ ص ۲۷۲.

رحلت نمود. فاطمه هم مرا خشناک نکرد و از من نافرمانی ننمود. هر گاه من محزون و اندوهناک می‌شدم برای رفع غم و اندوه خود به فاطمه نظر می‌کردم.^۱

در نقطه مقابل، از دیدگاه قرآن کریم زنانی که اسوه شرارت هستند و مورد نکوهش قرآن قرار گرفته اند، یکی از اصول زندگی ایشان خیانت به همسر و عدم پیروی از ایشان است؛ چنانکه قرآن در مورد همسر نوح و لوط فرموده است:

«خداوند برای کسانی که کافر شده‌اند، به همسر نوح و همسر لوط مثل زده است، آن دو تحت سرپرستی دو بنده صالح از بندگان ما بودند، ولی به آن دو خیانت کردند و ارتباط با این دو پیامبر سودی به حالشان نداشت، و به آنها گفته شد: «همراه کسانی که وارد آتش می‌شوند، وارد شوید.»»^۲

به گفته مفسرین مراد از خیانت در این آیه این است که همسران این دو پیامبر الهی از ایشان اطاعت نداشته، دستورات ایشان را زیر پا گذاشته و با داشتن روحیه کفر یا نفاق علیه انبیای الهی اقدام می‌کردند.^۳

۱. روحانی، زندگانی حضرت زهرا، ص ۵۲۷.

۲. تحریم: ۱۰.

۳. قرائتی، تفسیر نور، ج ۱۰ ص ۱۳۷.

نتیجه گیری

آنچه در این نوشتار بیان گردید، اصول و مبانی زندگی زنان اسوه از منظر آیات و روایات بود. قرآن کریم و روایات اسلامی به عنوان منابع اصلی هدایت انسان، علاوه بر اینکه اصول اخلاقی را بیان کرده اند، اسوه های اخلاقی و رفتاری را برای مردم بیان کرده و در این میان زنانی را با ویژگی های خاص برجسته نموده اند.

نتیجه حاصل از این نوشتار این است که اصول و مبانی زندگی زنان اسوه را می توان در دو بعد خلاصه نمود؛ بعدی که مربوط به ارتباط ایشان با خدای متعال است که در این مورد، اطاعت محض از خدای متعال و تسلیم در برابر اوامر او و همچنین عصمت از گناه را می توان از اصول مهم زندگی زنان اسوه نام برد.

بعد دیگر ارتباط ایشان با مخلوقات است. در این بعد اصولی چون رعایت حیا و عفت، دوری از شهوات و آلودگی های مادی، اطاعت از شوهر و کسی که بر ایشان ولایت دارد، از جمله مهم ترین اصولی است که در زندگی زنان اسوه، از جمله فاطمه زهرا (سلام الله علیها) و اسوه های قرآنی چون حضرت مریم دیده می شود.

نکاتی که در این نوشتار بیان شد موجب شد تا مبانی و اصول مرتبط با الگوهای اسلامی را شناخته و نمونه های رفتاری برای الگوگیری مردم جامعه معرفی گردد.

فهرست منابع

* قرآن کریم، ترجمه مکارم شیرازی.

۱. بستانی، فؤاد، فرهنگ ابجدی، تهران: اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۵.
۲. دهخدا، علی اکبر، فرهنگ متوسط دهخدا، تهران: دانشکده ادبیات، چاپ دوم، ۱۳۹۰.
۳. طباطبائی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه همدانی، قم: جامعه مدرسین، چاپ پنجم، ۱۳۷۴.
۴. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: درس‌هایی از قرآن، چاپ اول، ۱۳۸۸.
۵. مکارم شیرازی، ناصر، آیات ولایت در قرآن، قم: نسل جوان، چاپ اول، ۱۳۸۶.
۶. _____ اخلاق در قرآن، قم: مدرسه امام علی بن ابیطالب، چاپ اول، ۱۳۷۷.
۷. _____ تفسیر نمونه، چاپ سی و دوم، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۷۴.
۸. _____ زن در تفسیر نمونه، قم: مدرسه امام علی بن ابیطالب، چاپ اول، ۱۳۹۳.
۹. _____ طرحی نو در مسائل اخلاقی، قم: مدرسه امام علی بن ابیطالب، چاپ اول، ۱۳۹۷.
۱۰. نفیسی، علی اکبر، فرهنگ نفیسی، تهران: خیام، چاپ اول، بی‌تا.
۱۱. ابراهیم، مصطفی، المعجم الوسیط، استامبول: دارالدعوة، چاپ اول، ۱۹۸۹م.
۱۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دار الفکر، چاپ سوم، ۱۴۱۴ق.
۱۳. اربلی، علی بن عیسی، کشف الغمّه، تبریز: بنی هاشمی، چاپ اول، ۱۳۸۱.

۱۴. بحرانی، هاشم، البرهان فی تفسیر القرآن، قم: بعثت، چاپ اول، ۱۳۷۴.
۱۵. حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نورالثقلین، قم: اسماعیلیان، چاپ چهارم، ۱۴۱۵ق.
۱۶. راغب اصفهانی، حسین، مفردات الفاظ القرآن، بیروت: دارالقلم، چاپ اول، ۱۴۱۲ق.
۱۷. طباطبائی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت: الاعلمی، چاپ دوم، ۱۳۹۰ق.
۱۸. طبرسی، احمد بن علی، الاحتجاج، مشهد: مرتضی، چاپ اول، ۱۴۰۳ق.
۱۹. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، چاپ سوم، ناصر خسرو، تهران، ۱۳۷۲.
۲۰. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، تهران: مرتضوی، چاپ سوم، ۱۳۷۵.
۲۱. غفرانی، محمد، فرهنگ اصطلاحات روز، بیروت: ناشرون، چاپ اول، ۱۳۷۴.
۲۲. فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، قم: هجرت، چاپ دوم، ۱۴۰۹ق.
۲۳. فیض کاشانی، محسن، تفسیر صافی، تهران: صدر، چاپ دوم، ۱۴۱۵ق.
۲۴. مرتضی عاملی، جعفر، الصحیح من سیرة الإمام علی ع، بیروت: مرکز اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۳۰ق.
۲۵. مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، چاپ سوم، بیروت، داراحیاء التراث، ۱۴۰۳ق.
۲۶. _____ بحار الأنوار، ترجمه ج ۴۳، ترجمه روحانی، تهران: مهام، چاپ اول، ۱۳۷۷.
۲۷. معلوف، لوئیس، المنجد فی اللغة، قم: اسماعیلیان، چاپ سوم، ۱۳۶۵.
۲۸. مهنا، عبدالله، لسان اللسان، بیروت: دارالکتب، چاپ اول، ۱۴۱۳ق.
۲۹. مجموعه نرم افزارهای کامپیوتری علوم اسلامی نور.